

podujatia & správy

Správa zo štipendijného pobytu (Národný štipendijný program SR) na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského, február – jún 2015

Artur Goszczyński

Hlavnou témou môjho výskumu bola politicko-vojenská činnosť krakovského vojvodu Stanislava Ľubomirského (1583 – 1649). Tento šľachtic bol jedným z najplyvnejších predstaviteľov vysokej šľachty v Poľskej republike v prvej polovici 17. storočia. Napriek tomu poľskí historici nevenovali tejto osobe veľa pozornosti. Obmedzovali sa len na výskumy súvisiace s jeho dvorom alebo rodným majetkom. Pretože bol Ľubomirský dlhý čas spišským starostom, pramene k výskumu môžeme nájsť v knižniciach a archívoch na území Slovenska.

Počas štipendijného pobytu, ktorý sa konal od februára do júna roku 2015, robil výskum vo vedeckých inštitúciách Slovenskej republiky. Zámerom bolo vyhľadať dokumenty týkajúce sa politicko-vojenskej činnosti S. Ľubomirského. Najprv som sa zoznámil s literatúrou, ktorá sa týka dejín spišského starostva a vlády Habsburgovcov na území dnešného Slovenska v prvej polovici 17. storočia. Za tým cieľom som navštívil Univerzitnú knižnicu v Bratislave a Ústrednú knižnicu Slovenskej akadémie vied. V týchto inštitúciách mal som príležitosť stretnúť sa s prácami, ktoré boli venované vojenskej činnosti na území dnešného Slovenska v prvej polovici 17. storočia. Podstatné pre môj výskum boli najmä texty venované pätnásťročnej vojne s Turkami (1593 – 1606), povstaniu Štefana Bocskaya (1605 – 1606) aj Juraja Rákoczyho (1644 – 1645). Veľmi dôležitým prvkom môjho výskumu bolo hľadanie prác o vplyve Poľskej republiky na tomto území a ohrozenia zo strany Osmanskej ríše. Podarilo sa mi okrem iného nájsť niekoľko prác, ktoré boli venované obchodu na týchto územiach a zároveň sociálnej úrovni občanov miest spišského zálahu. Príspevky slovenských historikov venované tejto téme sú zásadné, keďže môžeme overiť výskumy poľských vedcov.

Ďalšou časťou môjho výskumu boli historické pramene vydané tlačou a nájdené v bratislavských knižniciach. V priebehu výskumu sa mi podarilo nájsť a pozrieť okrem iného viacväzbový zborník prameňov *Analectorum Terrae Scepusiensis*, v ktorom sa nachádza veľa materiálov týkajúcich sa spišských starostov.

Potom som sa sústredil na výskumy v archívoch. Začal som od Štátného archívu v Bratislave. V tejto inštitúcii sa mi nepodarilo nájsť pramene súvisiace s mojou témou. Preto som sa rozhodol zoznámiť iba s rukopisným inventárom a literatúrou. S promotorom, profesorom Martinom Homzom, som sa dohodol, že budem pokračovať vo výskumnej práci aj v Štátnom archíve v Levoči a jeho pobočkách v Poprade, Starej Ľubovni, Spišskej Novej Vsi a Štátnom archíve v Prešove.

Spomedzi týchto inštitúcií najväčšie zbierky vlastní Štátny archív v Levoči. Počas výskumu som sa zoznámil so zbierkami: župný komitatový archív (spišská župa), archív Spišskej Kapituly a zbierka *Provincia 16 spišských miest*. Tu som pre výskum dejín spišského starostva našiel veľmi hodnotnú zbierku *Archív spoločných grófov 13 miest*, ktoré patrili k spišskému starostvu. V nej sa nachádzajú početné prípady korešpondencie poľských vládcov, inventáre i materiály k lustráciám miest v 16. až 18. storočí. Súčasťou tejto zbierky je tiež dôležitá časť *Varia*, v ktorej sa nachádza okrem iného korešpondencia jednotlivých starostov aj iné dokumenty súvisiace so správou starostva v prvej polovici 17. storočia a rodinou Ľubomirských.

Zaujímavé akty sa podarilo nájsť v pobočke Spišská Nová Ves, kde som sa sústredil na výskumy súborov vedenia miest Spišská Nová Ves a Spišské Vlachy. Ďalším miestom

na mape výskumov bol Poprad. V tamojšom archíve sa nachádzajú akty niekoľkých mestských úradov a rodných archívov, ktoré sú dôležité pri výskume osoby S. Ľubomirského. V zbierkach vedenia miest Spišská Sobota, Kežmarok, Ľubica, Poprad a Spišská Belá, sa mi podarilo nájsť viac ako desať dokumentov spišského starostu. Sú veľmi dôležité, pretože je možné vďaka nim určiť miesto pobytu Ľubomirského. Navyše potvrdzujú, že starosta bol často na Spiši, kde navštevoval termálne pramene vo Vyšných Ružbachoch. Počas výskumu v archíve v Poprade som sa zoznámil s archívom rodiny Krompecher, v ktorom sa nachádza niekoľko dokumentov týkajúcich sa Ľubomirského. Ďalší výskum som realizoval v Starej Ľubovni, kde som čerpal zo zbierok vedenia miest Podolíneč a Hniezdne. Podobne ako v Poprade sa mi podarilo nájsť viac než desať dokumentov týkajúcich sa jednotlivých predstaviteľov rodu Ľubomirských. Dôležité sú privilégia Zygmunta III., lebo v Poľsku je známy len odpis v krakovskej zemskej knihe. Navyše v Starej Ľubovni mal som sa príležitosť zoznámiť s dokumentmi, ktoré potvrdzujú časté pobyty Ľubomirského na Spiši. Na jednej strane bola ich účelom obrana starostva, z druhej strany navšteva „teplíc“ v Ružbachoch. Posledným miestom bol archív v Prešove, kde som sa zoznámil s archívom rodiny Hommonaiovcov. Podarilo sa mi tam nájsť niekoľko listov S. Ľubomirského, v ktorom sa nachádzajú dôležité informácie súvisiace s vojenskou činnosťou toho šľachtica.

V priebehu vedeckého pobytu sa mi podarilo nájsť viac ako desať hodnotných prác venovaných dejinám spišského starostva aj vlády Habsburgovcov na území dnešného Slovenska. Najdôležitejšie pre môj výskum boli v poľských knižniciach neprístupné práce z 19. storočia, edície prameňov týkajúcich sa Spiša v období novoveku. Okrem toho som našiel v archívoch veľa hodnotných dokumentov rodu Ľubomirských aj dejín Republiky oboch národov v prvej polovici 17. storočia. Pozoruhodné sú predovšetkým materiály v archívoch v Levoči a Spišskej Novej Vsi, ako kráľovské privilégia a pramene súvisiace s pätnásťročnou vojnou s Turkami. Zásadným prameňom informácií je aj korešpondencia z toho obdobia, ktorá sa nachádza v rôznych archívoch na území Slovenska. Okrem toho sa mi podarilo nájsť niekoľko zaujímavých prameňov k sociálnym dejinám Poľskej republiky v 17. storočí, ako napr. knihu závetov obyvateľov mesta Stará Ľubovňa z druhej polovice 17. storočia. Dokumenty, s ktorými som sa mohol zoznámiť, v priebehu vedeckého pobytu na Slovensku, rozšírili moje vedomosti o téme spišského starostva v prvej polovici 17. storočia a zároveň verejnej činnosti tamojšieho starostu, krakovského vojvodu Stanislava Ľubomirského. Verím, že bude to mať pozitívny vplyv na môj ďalší výskum.

Z literatúry sa dá súdiť, že slovenské dejepisectvo vníma postavu Stanislava Ľubomirského pozitívne. Historici naňho nazerajú ako na úradníka, ktorý nešetril peniazmi na investície súvisiace s obranou spišského starostva. Výskum, ktorý som viedol, potvrdil silné vzťahy Ľubomirského so Spišom. Pramene preukázali, že pevnosť v Starej Ľubovni bola dôležitým bodom obrany južných hraníc Poľskej republiky. Jednotlivé dokumenty dovoľujú určiť miesto pobytu Ľubomirského v týchto momentoch, čo nie je možné urobiť na základe prameňov dostupných v Poľsku. Počet listov a zároveň ich špecifiká mi nedovolili odpovedať na otázku, akú mal Ľubomirský na Spiši klientelu.

Nájdene dokumenty, ktoré sú veľmi dôležité pre môj výskum, použijem v mojej dizertačnej práci, ktorá je venovaná úlohe rodu Ľubomirských v politickom systéme Poľskej republiky v prvej polovici 17. storočia. Prácu pripravujem na Historickú fakultu Jagelovskej univerzity v Krakove. Zároveň je možné, že dokumenty nájdene počas pobytu na Slovensku, použijem aj v iných výskumoch, ktoré sa týkajú elit vlády v spoločnom poľsko-litovskom štáte v prvej polovici 17. storočia.

recenzie

DUCHÁČEK, Milan. *Václav Chaloupecký. Hledání československých dějin. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2014, 515 s., ISBN 978-80-246-2482-2.*

Peter Podolan (rec.)

Práca Milana Ducháčka patrí medzi zatiaľ nepočítané texty venujúce sa životu a pôsobeniu historikov medzivojnového obdobia. V špecifickom segmente medzi biografiou a historiografiou ponúka obraz Václava Chaloupeckého, zasadeného do jeho doby a priestoru. Svojím charakterom ide o nanajvýš originálne dielko, ktorého kvality pravdepodobne v budúcnosti neobruší čas ani možné ďalšie práce s podobou tematikou a zameraním.

Najprv sa pristavíme pri fyzickej podobe knihy. Brožovaná väzba pôsobí ľahko a moderne, pravda už po krátkej dobe javí znaky používania. Voľba farieb obálky je účinná, červená jednak zvýrazňuje, jednak svojsky elegantne posilňuje moderný charakter knihy. Zadná strana obálky obsahuje zhustenú, ale vydarenú informáciu o obsahu knihy, podľa už zaužívanej anglosaskej tradície tiež zvýraznené posudky a ocenenia.

Predná obálka potom ponúka fotografiu V. Chaloupeckého a knihy, aj tomuto historikovi, doslova prepožičiava tvár. Práca potom obsahuje 77 vyobrazení, zväčša fotografií, ktoré boli rovnako ako titulná fotografia zjednotené v čiernobielej forme. Ide často o portrétné fotografie, dobové i súčasné vyobrazenia prostredia, interiéry, veduty či „výhlady“, ďalšou časťou obrazového materiálu sú kópie archívnych dokumentov. Všetky poctivo zachytáva finálny zoznam vyobrazení (s. 497-502).

Autorovi nestačilo iba jediné motto, a tak už na začiatku práce sa čitateľ stretne so stránkou plnou výrokov, ktoré však v tomto prípade definujú skôr autora samého, než jeho dielo. Prekvapenie potom čaká v „hlavičkách“ jednotlivých kapitol. Tie totiž obsahujú hneď tri výrazné prvky. Najprv je to výrazný samotný názov kapitoly (aj s podnázvom), typicky nelineárny, často dokonca vo forme citátu, intelektuálne zhustenej informácie, a tak iba výnimočne zaberajúci menej než niekoľko riadkov. Druhá úvodná časť obsahuje akýsi informačný „widget“ známy z moderných OS systémov, tu vo forme rozšírenej sady meno – mesto – zviera – vec. Uvádza tak dobu, dejisko, zviera (!), rastlinu a symbol. Tieto kolónky potom pri každej kapitole dopĺňa vlastný obsah, korelujúci s obsahom kapitoly. Do tretice tu nájdeme štvoricu otázok podobných didakticko-pedagogickému zhrnutiu na konci stredoškolských učebníc (porovnaj s. 18). Predstavujú ďalšie zhrnutie resp. skôr kľúč k obsahu kapitoly a originálne sú uvedené symbolmi známymi z kartovej hry (piky, kríže, srdcia, kára). Výsledné zoskupenie vždy zaberá takmer celú stránku a robí tak začiatok kapitoly neprehľadným. Spočiatku recenzent načrtnuté nastavenie považoval za „přeplácáné“, ale dá sa naň zvyknúť, dokonca môže poskytnúť prinajmenšom minúty čistej intelektuálnej zábavy pri dešifrovaní jednotlivých úrovní odkazov. Jednak koreluje s akýmsi láskavým a humorným prístupom autora v celej práci, jednak autor zrejme považoval za vhodné, aby úvody kapitol vyznačovali iný formát ako pôvodné komponenty monografie (state, články, štúdie), ktoré vyšli fragmentárne a predstavujú (aspoň pre zorientovaného čitateľa) prvotný náčrt a opakovanie. „Pomocné otázky“ tiež pomáhajú čitateľovi v orientácii v kompaktných a hutných, silne tematicky orientovaných kapitolách.

Pristaviť sa preto treba aj pri písateľskom štýle autora práce. Na prvý pohľad je uvoľnený, pôsobí veselo, aj keď opisuje menej veselé veci a fakty. Napriek tomu sú hodnotenia hodnotné a úvahy funkčné. Štylisticky i obsahovo tak ide o text dobrej úrovne. Prístup i výstup tak recenzentovi najviac pripomínajú ducha prác najlepšej tradície českej „školy“ tohto spôsobu výkladu. Nejde teda o žiadnu exotiku, hoci sa v tejto podobe

s náprotivkami v slovenskej spisbe takmer nestretáme. Hoci je dnes (v teoretickom uchopení) až tragicky módna narativita (ktorá sa pritom vo výklade nachádza od počiatku ústneho prejavu či komunikácie), takto koncipovaného spracovania by určite nebol schopný každý, obsahuje čisto subjektívne črty „umeleckého“ naturelu autora. „Priznaný“ a pomerne bohatý poznámkový aparát zvlášť korešponduje s takýmto poňatím. Je dokumentačný, popisný i kritický, autor neváha utiecť v exkurze, ktorý sa ale vždy viaže k subtéme textu.

Vcelku originálne je aj usporiadanie monografie. Autor sa totiž v úvode uspokojil iba s malým predhovorom, aby následne vo forme zväčša chronologicky radených medailónov zhrnul celé pôsobenie Chaloupeckého. Stačia mu na to štyri hlavné kapitoly (hlavy?) s desiatimi podkapitolami (kapitolami), delené ešte na časti bez nadpisov a Záver. Rozsahovo stručný Záver (V.) potom akoby pokračuje v šiestej kapitole práce (Outro). Je zrejmé, že táto časť pôvodne tvorila povinné úvodné časti akademickej kvalifikačnej práce, ale autor ju presunul na koniec. S ohľadom na bežného čitateľa je to ústretový krok, (pre autora) opäť raz rozdeľuje podobu predchádzajúcej verzie. Technické časti práce potom tvorí zoznam skratiek, vyobrazení, prameňov a literatúry, edičná poznámka. Zvlášť treba zvýrazniť prínos bibliografie prác V. Chaloupeckého. Povinnú jazdu predstavuje anglické resumé a menný register.

Pri písaní tejto recenzie recenzent niekoľkokrát čítal práve šiestu kapitolu, meditoval a premýšľal o jej obsahu. Mnohé z tu nastolených téz, názorov i otázok by si totiž zaslúžili väčšiu pozornosť. (Nielen) pre odborníka sa totiž nachádza na pomyselnom začiatku práce. Podnecujú tiež k úvahám presahujúcim rámec Ducháčkovej práce.

Už v úvode zarazí informácia, že cieľom tejto práce nebolo napísať životopis historika – čo by pri životnom povolaní V. Chaloupeckého predstavovalo problém. Nakoniec je zrejmé, že autor predsa len píše životopis historika, ale dištancuje sa od suchého pohľadu historiografického zhodnotenia (s. 411-412). Čistý dôraz na biografiu a bibliografiu by sa však týkal azda iba slabých prác, historiografické ladenie „životopisu“ by totiž vždy malo objektívne ladiť práve s autorovým prístupom (s. 415-417) zobrazenia vzťahu životných zmien/života a diela (nejde tak o nič nové). Autor teda píše životopisnú prácu tohto druhu – neinformuje však čitateľa, že aj tento rámec hlboko prekročí smerom k všeobecnej (všetkopopisujúcej) biografii. Mnohé z popísaných črt životného príbehu Chaloupeckého totiž idú nad nutný rámec naznačeného vzťahu život – dielo historika. Je iste domýšľavé hodnotiť, ktoré z prvkov mali či mohli mať význam pre formovanie sa (historiografického) svetonázoru historika, avšak zrejme medzi ne nepatrí napr. doložený židovský pôvod Chaloupeckého (s. 26), či kamenný kríž na počesť jeho uzdravenia (s. 29-31), hoci sú to veľmi zaujímavé informácie. Recenzent sa nechtiac dostal k úvahám na tému tzv. zbytočného detailu, hoci v tomto prípade ide predsa o niečo iné. Už len preto, lebo židovský pôvod stál Chaloupeckého miesto na univerzite v Prahe v roku 1942 (s. 354) a návratom ku kamennému krížu autor priam symbolicky uzatvára život Chaloupeckého (s. 395). Autorove úvahy nad možnosťami prístupu a uchopenia života, diela a spôsobu uvažovania historika možno vnímať pozitívne (s. 415-417).

Je škoda, že autor viac nerozpísal svoj názor na „generáciu troch cezúr“ (s. 412) a nepokúsil sa o jej definíciu. Prvok prežitia troch cezúr (1 sv. vojna, 2. sv. vojna, rok 1948) totiž sám o sebe nevytvára žiadnu generáciu (tú tvorí skôr jednotné ideologicko-psychologické pozadie/prostredie pri formovaní životného názoru). Je rozdiel, ak sa troch míľnikov dožili osobnosti vychované v duchu 2. polovice 19. storočia, alebo išlo o ľudí 20. storočia. V prípade presahovania (v extrémne napr. takmer Jozef Škultéty), čo je však i prípad Chaloupeckého, už išlo v dobe cezúr o dávno ustálené osobnosti, ktoré dokázali zlomami preplávať a možnosť ovplyvnenia nebola vysoká (čo neznamená, že zlomy nemali na ich životy vplyv). O generácii by sa dalo hovoriť iba u ľudí s dátumom narodenia okolo zlomu storočia, ktorých základné svetonázorové nastavenie bolo dokončené zhruba v dobe

1. sv. vojny (resp. krátko pred), resp. ešte mladších, ktorí si svetonázor tvorili v čase zlomov. Okrem toho je tu problém spojený s „objektívne“ nacionálnym a tiež ideovým či politickým názorom. Aj cezúry pôsobili rôzne. Zhruba podobný vplyv mala 1. sv. vojna a vznik česko-slovenského štátu (ak nebol dotýčny monarchisticky orientovaný, zviazaný so starým režimom, či nemal výrazne nacionálne spojky). Počas 2. sv. vojny už bol rozdiel, ako na situáciu (a výsledky) nazerali napr. príslušníci „hnutí“ komunistov, demokratov, ale i „fašizoidných“ politických smerov. K tomu sa tiež pripájala jednoduchá myšlienka, či dotýčnemu záležalo na samostatnosti Slovenska. Február 1948 potom takúto skúšku priniesol opäť. Výsledná (ne)spokojnosť s vývojom potom odzrkadľovala práve tieto (a iné) postoje.

Konečne Chaloupeckého zásadný ráz cezúr vlastne minul: 1. svetová vojna znamenala prerušenie, ale potom sa znovu vrátil na pôvodné miesto. O katedru po Pekařovi sa začal uchádzať (teda mal úmysel odísť), skôr ako ho mohli „uvoľniť zo služieb Slovenskej krajiny“ (s. 249-250, 323), aj to formálne ešte pred vypuknutím vojny. Hoci s ním (ale aj s celým českým vysokým školstvom) nacistický režim Protektorátu nakoniec zamietol (s. 354), v spôsobe prežívania obdobia 2. svetovej vojny sa neodlišoval od silnej vrstvy českej národne uvedomelej spoločnosti. Po prerušení sa opäť „vrátil“ na pôvodné miesto. Ani komunistický režim ho nezomlel podľa stereotypného názoru (s. 422-423) hneď v roku 1948. Silný emočný zásah predstavovala skôr následná čiastočná strata rodného domu, svätyně či útočišťa a holý nevďak zo strany „rodákov“ v obci Dětenice (s. 387-394).

Zmenil po cezúre zásadným spôsobom svoj pisateľský štýl či metódy, priniesol nové témy? V jeho veku by to nebolo obvyklé. Vyššie napísané však neznamená, že by spomínané míľniky na osobnosť a jej formovanie nemali vplyv, alebo, že by existencia „generácie“ bola sporná. Je však nutné ďalšie cizelovanie. V 20. storočí bola ideológia ešte fragmentovanejšia ako 19. storočí a pritom aj o tamojších (zaužívaných) generáciách by sa dalo pri podrobnom analytickom prístupe pochybovať. Pri množstve odlišností však ponúkajú užitočný orientačný prvok, zjednodušujú zaradenie, pričom odborník by mal ale tento raster prekračovať a sústrediť sa na jedinečné odchýlky.

Autorov postoj k pojmosloviu (s. 412-413), resp. skutočnosť, že ho zvlášť nerozvádza, by bol prínosom, ak by bolo prirodzene vysvetlené na príslušných miestach v hlavnom texte. V prípade pojmov ako národ či nacionalizmus sa treba držať dobového výkladu, kontaminácia výkladmi či skôr hodnoteniami z konca 20. či 21. storočia je zbytočná, dokonca škodlivá. Váhanie pri pojme Slovensko (s. 412) a používanie pojmu Horné Uhry však vyvoláva pochybnosti, ako v tomto prípade pojmoslovnú otázku vlastne vyriešil. Nezostal nekriticky pod vplyvom pojmoslovia Chaloupeckého (s. 117)?

Pri písaní práce o historikovi je limitom autorov vo všeobecnosti, ako hlboko preniknú aj do odboru svojho „objektu“. V niektorých prípadoch môže ísť o skutočne nadľudské výkony, keď sa autor primárne venujúci napr. 20. storočiu musí podrobne oboznámiť napr. so stredovekom či nebudaj ešte užšou a špecifickejšou témou. Milan Ducháček sa nepochybne oboznámil s kľúčovými bodmi medievistického bádania, ktoré tematicky spracovával Chaloupecký. Keby bol rovnakú pozornosť venoval aj obdobiu prvej a druhej polovice 19. storočia (nielen v prípade Palackého), videl by jasnejšie pomerne skreslené Chaloupeckého názory (resp. Hodžove), ktoré však potom mali ďalekosiahle dôsledky, zvlášť pri jeho pohľade na slovenskú problematiku. Tu ide o pochopenie onej dvojakej optiky Slovákov a Čechov pri pohľade na rovnaké situácie v medzivojnovom období.

Rozvádzanie a odpovede na otázky, ktoré si v rámci vlastného metodologického prístupu autor kládol (a ktoré tvoria pomyselné základné kamene štruktúry textu), je isto inovatívnou aplikáciou (s. 414). Otázne je len, či tieto „témy“ musia mať vždy podobu otázky, resp. či na inak formulovanú otázku nutne musí existovať zásadne odlišná odpoveď. Zároveň totálne smerovanie k odpovedi na otázku tvorí úzko zameraný text, ktorý potom nemôže obsahovať „vedľajšie informácie“ (ktoré sú pritom dôležité). Výsledkom sú paralelné

medailóny, kde potrebnú sieť vzťahov čitateľ získa až po načítaní viacerých (sub)kapitol (pri ich rozsahu je však táto nutnosť pomerne sťažená.) Toto samozrejme ovplyvnilo aj už vyššie popísanú štruktúru textu i potrebu barličiek v podobe tematických otázok v úvode kapitol.

Zjednodušenie a zaškatulkovanie je problémom azda každej osobnosti, je však úplne prirodzeným javom (s. 416, 422-423). Domnievame sa však, že treba rozlišovať medzi skutočným stereotypným podaním – teda nekritickým (masovým) opakovaním nastavených téz – a jednoduchou nevedomosťou, keď ide problém málo pertraktovaný, kde k opakovaniu nesprávnych informácií dochádza práve z nedostatku relevantného skúmania. Hodnotiť či kritizovať výsledky tak okrajového bádania je preto v podstate zbytočné (s. 422-423). Práve druhý jav je zreteľný v slovenskej historiografickej spisbe a jej prístupe k historikom (nielen) medzivojnového obdobia. Otvára sa tu však viacero problémov, kde viditeľný výsledok nemožno hodnotiť prvoplánovo. To sa týka odsekov, kde autor „opakovane“ pristupuje k problematike stavu bádania (s. 418-423).

Nezáujem slovenskej historiografie o Chaloupeckého (v zmysle dejín historiografie resp. biografie) nesúvisí ani tak s autorom zbytočne zdôrazňovaným slovenským nacionalizmom, ale primárne s doterajšou absenciou analytického historiografického spracovania osobností historikov v slovenskom prostredí, ktorú si pritom autor uvedomuje (s. 433-434). Dôvodom nebolo odmietanie „čechoslovakistickej úchyľky“ Chaloupeckého, keďže neboli zásadne spracované ani profily „národné“ uvedomelých historikov (!!!). Azda s výnimkou stredoveku (kde sa poňatie dejín historiografie prelína s kritikou prameňa) slovenská historiografia nemá dodnes plošne prebádanú či publikovanú celú bázu „dejín“ dejepisectva (!). Hoci sa v posledných rokoch situácia skutočne rádovalo polepšila, stále ide často o prvé náčrty (aj v prípadoch, že ide o práce lepšej úrovne), ktorých výsledky teda zatiaľ nemožno v plnej miere zovšeobecňovať. Bude nutné vytvoriť ďalšie „vrstvy“ spracovania, ideálne až medzigeneračne.

Čo sa týka druhého rozmeru, recepcie Chaloupeckého v zmysle návratu k jeho tézám, plne tu platí autorovo hodnotenie jeho diela modernými medievistami (s. 420) – rovnako pre slovenské ako české spektrum. Vymedzenie sa proti tézám Chaloupeckého u staršej generácie slovenských historikov bolo/je dobovo podmienené (akoby priamou rivalitou a následnosťou téz?) (s. 407), u mladších je zase vo všeobecnosti zrozumiteľný cyklický návrat (znovuhodnotenie) k starším náhľadom (ktoré ich pôvodne nezasiahli) a ich analýza. Určite nemožno povedať, že by mal Chaloupecký v odbore vyslovene „zlé meno“ (s. 421), jednak preto, že väčšina odborníkov je schopná pochopiť aspoň v kontúrach dôvody jeho čechoslovakistického nastavenia (hoci až predložená monografia ukazuje jeho zložitost' u Chaloupeckého), limity stavu bádania, metodológie i ideológie jeho doby, jednak jeho tézy a osobnosť nijako nerieši. Pravda, skutočnosťou zostáva, že prvá asociácia k jeho menu je skutočne „boj o staré Slovensko“ – nemusí mať však vyslovene nacionálny podtext. Istá stereotypizácia teda funguje. Chaloupecký a jeho českí kolegovia stáli na počiatku modernej slovenskej historickej vedy (čo neplatí iba pre medievistiku) – to je jednoducho fakt (s. 424). Apriórne nálepkovanie slovenskej historiografie ako nacionalistickej (pri dnes stále tolerovanej existencii „národných“ historiografií) je v zásade anachronizmus a týkať sa môže nanajvýš jednotlivcov. Naopak, relatívne mladá moderná slovenská historiografia nenesie záťaž stereotypnej tradície odboru a vo všeobecnosti sa orientuje v nacionálnom zmysle až hyperkorektne.

Predložené dielo predstavuje prvé zásadné (a komplexné) spracovanie života a diela Chaloupeckého, kde boli mnohé smery bádania doslova pionierske. Dokladá to nakoniec už len rozsiahly súpis archívov a ich fondov so súvzťažnosťou k Chaloupeckému (s. 442-446). Výklad k obsahu fondov (a ich popis) je potom zvlášť zaujímavý a potrebný v prípade časti Chaloupeckého pozostalosti, ktorá sa nachádza u jeho dedičov. Samozrejme absencia prístupu

k napr. pozostalosti D. Rapanta znamená silné obmedzenie. Hoci súpis literatúry obsahuje aj skupinu dobovej literatúry a vydaných prameňov (s. 446-450), tu už výklad chýba. Zdrojov by sa tu našlo zrejme ešte viac, objektívne by to však znamenalo niekoľkoročné bádanie a preberanie sa celou sférou minimálne slovenskej medzivojnovnej spisby. Výklad k sekundárnej literatúre (s. 433-439) a jeho pendant v zozname použitej literatúry (s.450-487) potom predstavuje sofistikovaného sprievodcu segmentom prác k obdobiu života a činnosti Chaloupeckého, prehľadmi a teoretickým či ideovým uchopením medzivojnovnej historiografie, nacionalizmu, ako aj špecifickými štúdiami k rôznym nuansám tohto obdobia.

Plusom práce je tiež rozšírený pohľad na to, s čím všetkým (a ako) možno narábať pri tvorbe biografie. Vcelku moderné „exkurzy“ k metodológii napr. vnímania prostredia (s. 16), popisy lokalít, konkrétnych miest a pamiatok sú recenzentovi veľmi blízke. V tomto zmysle sú veľmi prínosné opisy miest, kde Chaloupecký žil. Predstavujú totiž aj sondu s mnohými ukotveniami pri mapovaní dobového spôsobu života určitej spoločenskej vrstvy, situácie či dejín miest (Dětenice, Bratislava).

Prejdeme k hlavnému textu práce, teda konečne ju začneme čítať od začiatku. Hoci autor deklaroval snahu nevymaniť sa z chronologického rámca (s. 412), v skutočnosti sa toto usporiadanie týka skôr iba chronologickej následnosti v rámci (sub)kapitol. Viaceré témy sa však diali v podstate paralelne, no autor ich bol nútený radiť sériovo. Nie vždy sa tak zásadná informácia dostáva k čitateľovi na správnom mieste, ide však o objektívne limity. Než sa posunieme, musíme pripomenúť, že po obsahovej stránke predviedol autor skutočne dobrú prácu, takmer všetky zistenia a smery záujmu sú doslova nové. Avšak ani pri rozsahu práce (515 s.) a dobe jej spracovávaní však nie je možné zachytiť všetko, čo by zaujímalo všetečného recenzenta.

Autor napr. venoval dost' priestoru, aby doložil následnosti vedúce k obsadeniu postu kniežacieho archivára v Roudnici. Dozvieme sa tak, že k tomu došlo preto, lebo sa Chaloupecký stal členom užšieho krúžku „Gollovej školy“. Avšak ako a prečo sa vlastne rebel a bohém dostal k záujmu a následne štúdiu histórie a vôbec na univerzitu, sa už nedozvieme. Niečo vysvetľuje výklad a väzby Chaloupeckého napr. ku kostolu sv. Bartolomeja v obci Kyje (s. 46-47), ale inak táto pomerne kľúčová téma z práce úplne vypadla.

Hoci autor sleduje možný výskyt vývinu názorov na česko-slovenský národ, spoločné dejiny a pod., v tejto časti zvlášť nerozvinul význam Chaloupeckého bádania okolo osobnosti Františka Palackého (s. 67-70), predovšetkým dopad dobového vnímania evanjelikov a. v. v zmysle československej tradície jednoty. Nadviazanie (s. 290-293, 372) je potom orientované iným smerom a tento rozmer nezvýrazňuje (s. 235). Práve toto bádanie ho povedľa iných vplyvov mohlo najviac priblížiť plnému smerovaniu jeho neskoršieho čechoslovakizmu. (Symptomatically bol vlastne Chaloupecký „novým“ Palackým!) Naproti tomu autorovi Palacký tvorí oslí mostík posunu k Chaloupeckého manželke, Slovenke. Tu zmienenú dominanciu českého nad slovenským (s. 87) akokoľvek v symbolickej podobe však treba považovať iba za autorský equilibrizmus. Podstatným bolo dobové vnímanie úloh v rodine, než nacionálna otázka.

Práca neposkytuje odpoveď na podstatnú otázku, ktorou je prvotné nastavenie Chaloupeckého náhľadov na slovenskú otázku. Získal nejaký pohľad pri stykoch s členmi spolku Detvan (s. 77), ako posunula jeho vnímanie jeho budúca manželka, resp. zmenil sa potom, čo sa stala manželkou? „Duchu Slovenska“ totiž očividne neporozumel (s. 103). Boli články z roku 1919 vrcholom jeho záujmu, alebo iba pomyslenou špičkou ľadovca a jeho česko-slovenská zaujatosť a činnosť smerujúca k vytvoreniu česko-slovenského štátu bola ešte bohatšia? Bolo toto smerovanie jedným z dôvodov, prečo ho oslovili a „vytrhli“ z prostredia Roudnice a jeho pokojného života kniežacieho archivára? Bol tu Chaloupecký v období po 1. svetovej vojne už vyslovene nespokojný? Prínosom by bolo aj osvetlenie

výberu českej inteligencie vyslanej na Slovensko. Pragmaticky sa tu javí odpoveď, že išlo o ľudí síce schopných a vzdelaných, pre ktorých sa však už v českých krajinách nenašlo odpovedajúce miesto (drastickejšie by sa tiež dalo hovoriť o 2. lige – podľa možností a kontaktov, nie podľa vzdelania a schopností!). Pravda, musela u nich existovať vôľa pre takúto expedíciu. Zohrávali tu vôbec nejakú úlohu ich prípadné slovakofilné názory či činnosť? Alebo tiež išlo jednoducho o vec kontaktov a známostí?

Určite prínosnou je subkapitola venovaná Chaloupeckého podielu pri budovaní štruktúry slovenských archívov. Nepodcenili mocenské kruhy pri zverení úlohy budovania archívnych štruktúr na území Slovenska realitu a mal Chaloupecký predpoklady na splnenie takto obtiažnej úlohy (okrem zbytočných obštrukcií a nekonzistentných náhľadov mocenskej garnitúry)? Do akej miery sa naučil po maďarsky (s. 105, 148)?

Neprekvapujúco je prínosnou aj subkapitola zhrňujúca Chaloupeckého etablovanie sa na novovzniknutej Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Zaujímavé je tu upozornenie na prax politického krytia („trafik“) aj v sfére vzdelancov. Chaloupeckého vzťah s Danielom Rapantom je popísaný vlastne jednostranne, iba (subjektívnou) optikou Chaloupeckého. Niečo sa odkrýva až v ďalšej subkapitole pri analýze ich sporu. Žiaľ pri nedostupných materiáloch dokumentujúcich názory Rapanta to inak nešlo. V zásade podobne je však spracovaný i „konflikt“ s Milanom Hodžom. Úzus publikovania vedeckých textov v češtine, ktorý bol červeným súknom nielen pre slovenských nacionalistov konečne nemal oporu ani v ústave z 1920, resp. jazykovom zákone č. 122/1920 (odhliadnuc od administratívneho: „úradujú zpravidla po česku, na Slovensku zpravidla po slovensku.“) (s. 151, 160-162, 213, 318-319). Bolo by iste zaujímavé vyhodnotiť konkrétne úspechy Chaloupeckého pomologického záujmu (okrem údajne kompletnej zbierky českých malináčov) (s. 177, 183, 265).

Nadväzujúca subkapitola odkrýva najmä rozbor Chaloupeckého vedeckej spisby a polemiky. Jasne ukazuje, že jeho „najznámejšie práce“ tvorili skôr menšiu časť jeho činnosti, čo neznižuje význam práce *Staré Slovensko* (1923). Napriek doplneniu obrazu polemík so Škultéty (s. 204, 207-211, 217-219, 222, 241), Rapantom (s. 238n), Vladimírom Šmilauerom (s. 243-245) nenachádzame zásadné nové informácie, pokiaľ ide o nosné príspevky a tézy polemík. Nedozieme sa ani, ako polemika vlastne „dopadla“. Aj keď sa v zozname použitej literatúry nachádza súpis excerpovaných dobových periodík, autor zrejme nesledoval napr. reakcie na polemiku Chaloupecký – Škultéty/Rapant/Šmilauer plošne. Je to nakoniec prirodzený postup, no okrem najvýraznejších postáv o spore diskutovala celá vtedajšia (zrejme nielen) slovenská intelektuálna spoločnosť. Ďalším levelom sú potom aj archívne pramene, najmä korešpondencia. Znamenalo by to nič viac ako analýzu celej slovenskej spisby v okruhu prekračujúcom niekoľko rokov vrátane nie vždy dobre prístupných archívnych fondov viacerých slovenských osobností. Výsledný obraz sporu a jeho dosah tak ale naberá iba obmedzený charakter a je výrazne sploštený.

Na druhej strane možno pozitívne hodnotiť príčinu/identifikáciu hlavných pnutí medzi názormi Chaloupeckého a slovenskými intelektuálmi (s. 212, 215-216, 232). Masarykov prístup či názory (s. 233-234) by zrejme slovenskú verejnosť kvôli vecnosti nepobúrili – okrem toho išlo o zhruba okolo roku 1918 známy program „zásterky čechoslovakizmu“, ktorý umožnil vytvoriť „národný“ československý štát. Chaloupeckého slovník bol ďaleko menej diplomatický, čo po vzniku autonómie Slovenska znamenalo, že bude vo veľmi exponovanej polohe. Než samotné vnímanie stavu na Slovensku zrejme dôvodmi úvah o odchode do Prahy bolo uvoľnenie miesta profesora po Josefovi Pekařovi. Akademickými vavrínmi (na Slovensku!) ovenčený Chaloupecký si evidentne na tento post trúfal (išlo i o symbolický prestup do 1. ligy v českých krajinách). Odchod mu v tomto prípade „uľahčil“ faktický vyhadzov daný mocenskou premenou v prospech slovenských orgánov a Slovenskej krajiny.

Koncom októbra 1938 nemožno hovoriť o zástavách so svastikami v Bratislave (s. 248). Kto vlastne nakoniec kúpil zvyšnú časť Chaloupeckého vily v Bratislave (s. 251)?

Úvodná kapitola III. „hlavy“ je potom venovaná Chaloupeckého práci v odbore, najmä „stredovekým osvietencom“ a husitskému hnutiu, v sieti jeho téz a antitéz diskurzu. V rekapitulácii vedeckej spisby a tém pokračuje i nasledujúca kapitola, v závere ktorej sa matne prelína získanie postu rektora Univerzity Komenského. Nejde o analytický prístup ale skôr spojenie nosných téz, názorov Chaloupeckého kolegov i sokov v globálnom diskurze.

Piata „hlava“ sa venuje Chaloupeckého osudom a práci už v prostredí Karlovej univerzity v Prahe. V prvej kapitole popisuje jeho boj o získanie miesta po Josefovi Pekařovi, o ktoré sa uchádzal po jeho smrti v roku 1937, ktoré obsadil až v roku 1939. Okrem prehľadu kuloárnych vzťahov je tu zaujímavé rozkrytie (negatívneho) vzťahu Chaloupeckého k Františkovi Kutnarovi (s. 363-365).

Posledná kapitola potom ukazuje Chaloupeckého život po komunistickom prevrate v roku 1948 a jeho márný boj s miestnou administratívou o rodičovský dom v Dětenicích. Obmedzenie vlastníckeho práva na jednu izbu s knižnicou bolo pre Chaloupeckého ťažkou ranou (s. 394). Dom bol totiž v najhorších časoch jeho útočiskom, ako aj dovolenkovou lokalitou. Aby oň neprišiel úplne, snažil sa zrejme preukázať dôvody na jeho potrebu pre svoju prácu – to znamenalo časté dochádzanie a pobyt v neutešených pomeroch oklieštenej nehnuteľnosti. Práve tu ho napokon v roku 1951 zastihla aj smrť. Autor ani tu nepodáva jasné konečné rozuzlenie situácie – prečo dom nezískala rodina „nájomníka“ Františka Vícha, ak Chaloupeckého sestra dom „vymenila“ (s. 395). Kto ho teda získal?

Záver potom mapuje a zhrňuje Chaloupeckého život. Naznačený je tu aj akýsi posun k sumarizácii recepcie jeho diela, tá je však skôr naznačená. Prerastá tak šťastie do šiestej hlavy – Outro. Vraciame sa tak k časti popísanej v úvode tejto recenzie a aj my hodnotenie akoby v kruhu uzatvárame.

Na záver si aj na základe informácií monografie dovoľíme malú úvahu k osobnosti Chaloupeckého a jeho vzťahu k Slovensku, hoci tvorí vlastne iba malý (no dôležitý) úsek jeho života, ktorý najzásadnejšie ovplyvnil. S akými náhľadmi na Slovákov Chaloupecký prichádzal na Slovensko? Napriek jednote československého národa sa tu cítil byť cudzincom (s. 232). Na jednej strane iste zohrávala dôležitú úlohu ochota „českej misie“ pomáhať Slovensku a Slovákom, na druhej strane však ich predstava „utláčaných“ Slovákov mohla nadobudnúť až rysy nacionálnej skupiny v zmysle „tabula rasa“ a stret s pomerne sebavedomými a iste špecifickými názormi „preživšej“ slovenskej inteligencie potom prekvapenie a z toho prameniaca nutnosť vyhranenia sa v pozitívnom či negatívnom zmysle (s. 181-182, 234) (Na tomto mieste nechceme rozvádzať detaily nadradeného, tzv. koloniálneho prístupu (s. 184)). Okrem toho pokojné desaťročie umožnilo Slovákom skutočné doformovanie sa ako moderného národa (so všetkými kladmi aj mínusmi tohto procesu), jediné desaťročie stačilo v mnohých dôležitých sférach na dohnanie stagnácie a zaostávania zhruba za posledných 50 – 70 rokov. Práve v čase tohto (s ohľadom na dlhodobý vývoj a utvorené priaznivé podmienky) krkolomného doformovania a smerovania k plnej národnej emancipácii Slovákov československý štát posilňoval v podstate antagonistické väzby budovania československého národa (často nie v zmysle česko-slovenského, ale iba všeobjímajúceho českého).

Chaloupecký zažil práve toto obdobie. Okrem toho Univerzita Komenského vznikla primárne s politicko-ideologickým účelom posilniť československý rámec na Slovensku. Natíska sa otázka, či a v akej miere bolo toto smerovanie nejakým spôsobom „nanútené“ aj jednotlivým pedagógom. Práve z tohto pohľadu musí byť jasná aplikácia tejto ideológie aj do Chaloupeckého prác, hoci v jeho prípade išlo aj o hlbšie osobné presvedčenie. Chaloupeckého nemožno označiť ani za (tupého) dogmatika, naopak vychádza ako pomerne premýšľavá a analytická osobnosť (s. 229).

Je však zvláštne, že človek s umeleckým cítením a prežívaním textu (čo zahŕňa aj vnímanie významov slov a metakanálov textu) volil tak dráždivý a neobratný spôsob vyjadrovania, ktorý evokuje nedostatok taktu. Toto zrejme súviselo aj s jeho vlastnými povahovými črtami, keďže nadradenosť (zbytočne) prejavoval aj v styku s „kolegami“ napr. pri recenziách. Bolo prakticky isté, že termín „bastardná kultúra“ sa Slovákov dotkne. Stačilo pritom hovoriť o kultúre synkretickej či zmiešanej. Ďalším aspektom bol Chaloupeckého postoj k „zaostalosti“ Slovákov. Kým na jednej strane zrejme neznášal (paušálne) ospravedlnenie, že za všetkými problémami a nedotiahnutými vecami na Slovensku stojí „utlačanie Slovákov“ (s.141, 144), na druhej strane si bol vedomý, že prináša výraznú modernizáciu (!) (s.181, 184). Je možné, okrem povahy treba rátať aj s akýmsi archetypom vtedajšieho neomylného pedagóga, faktom zostáva, že túto „nadradenosť“ dával najavo (s. 273-275). To zase nemohlo konvenovať jeho slovenským študentom. Zrejme je tiež, že sa nestotožňoval s naratívom slovenských nacionalistov, ich činnosť možno vnímal ako anachronizmus. Ak ale v tomto zmysle používal negatívne výrazy (s. 160, 183), nemožno sa opäť čudovať najprv tlmenému, neskôr búrlivejšiemu odporu Slovákov voči svojej osobe. Pritom práve takáto „arogancia“ niektorých (!) českých osobností vo vzťahu k Slovensku a Slovákom viedla k drsnej a odsúdeniahodnej forme správania sa k členom „českej misie“ na konci 30-tych rokov, hoci primárnym dôvodom bola nutnosť etablovania sa novovychovaných slovenských elít vo vede a umení. Neskoršia doba pritom ukazuje, že nešlo o platformu zhora nanútených ideí, ale v podstate osobný prístup Chaloupeckého. Jeho úvahy neskôr viedli k čiastočnému posunu vo vnímaní (s. 373-376), čo je u akéhokoľvek bádateľa sympatickým prvkom. Mementom zostáva, ako doba zomlela v podstate všetkých aktérov týchto dobových polemík a svárov. Pritom spomienky Chaloupeckého zhruba s desaťročným odstupom po odchode zo Slovenska boli silne nostalgické (s. 179, 251-252).

Ako je uvedené vyššie, práca možno nerozvíja niektoré témy a otázky podľa náhľadu recenzenta, avšak bohato rozvíja iné, nemenej zásadné, i ďalšie témy. Vytvoriť dokonalú, všezahŕňajúcu monografiu je jednoducho nemožné (na prvý, a ani na druhý raz). Ďalšie rozšírenie by znamenalo ďalší výskum, rozkrývať „všetky“ nuansy čo i len života jednotlivca je vlastne bádateľskou úlohou na celý život. Napokon hodnotiť by sa nemalo to, čo v práci nie je, ale to čo v práci je. V tomto ohľade by si zrejme zaslúžila ešte oveľa podrobnejšiu kritiku, vrátane ďalšieho overovania faktov, vývodov a sumarizácií autora. Aj v tomto prípade by to ale znamenalo minimálne niekoľkomesačný/ročný (?) v podstate už bádateľský prístup – išlo by ale o absolútnu kritiku, ktorá by zrejme presiahla rozsah samotného recenzovaného diela.

V tomto prípade je predložená monografia skutočne kvalitnou a atraktívnou prácou v mnohých meradlách. Už jej rozsah predznamenáva podrobný výklad, použitie množstva archívnych prameňov a sekundárnej literatúry k najrôznejším oblastiam a subtémam (pritom bádateľský limit predstavujú nedostupné fondy, pozostalosti, či časovo náročné spracovanie ďalších roztrúsených zdrojov). Osobnosť Chaloupeckého predstavuje z mnohých uhlov v interakcii s jeho prostredím, oboznamuje hutne s jeho životným historiografickým dielom. Štruktúrovanie výkladu a jeho štýl nemusí vyhovovať každému, je však moderný a zaujímavý. V týchto a iných ohľadoch je (a dlho bude!) práca inšpiratívna, nielen svojím obsahom a charakterom, ale aj podnietením ďalších otázok k najrôznejším problematikám (česko)slovenských dejín a historiografie.